

Artur Błazejewski

Keramik aus der Siedlung der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Brodno (Niederschlesien). Einleitende Bemerkungen

Ceramika z osady kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Brodnie na Dolnym Śląsku. Uwagi wstępne

Zusammenfassung

Die großflächigen Rettungsgrabungen in Brodno, Kr. Środa Śląska, Fdst. 3, wurden 1974 bis 1976 durch das Institut für Archäologie der Universität Wrocław durchgeführt. Die behandelte Siedlung bestand wohl seit dem Beginn der Stufe A₂ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit bis zum Anfang der Römischen Kaiserzeit (Stufe B₁). Einen Großteil des Keramikinventars bilden typische Formen der Przeworsk-Kultur, die keine bemerkenswerten Unterschiede zum Fundspektrum aus anderen Fundstellen in Schlesien aufweisen. Im örtlichen Fundstoff sind auch einige fremde Merkmale sichtbar. Die Einflüsse aus dem Jastorf-Kreis spiegeln zunächst Gefäße wider, deren unterer Teil geraut und oberer Teil poliert bzw. geglättet ist; auf diese Richtung verweisen auch Siebgefäße und Tonlöfel. Fragmente der Graphittonkeramik dokumentieren dagegen die Kontakte mit der Latène-Kultur.

Keywords: Przeworsk-Kultur; jüngere vorrömische Eisenzeit; Niederschlesien; Keramik; Brodno.

Für die Überlassung der Geländedokumentation danke ich dem Grabungsleiter Karol Bykowski.

Podsumowanie

Osada kultury przeworskiej na stanowisku 3 w Brodnie, pow. Środa Śląska, była badana przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego na w latach 1974–1976. Omawiana osada funkcjonowała najpewniej od początku fazy A₂ młodszego okresu przedrzymskiego do początków okresu wpływów rzymskich (faza B₁). Cały zbiór ceramiczny nie odbiega od standardowego zestawu form kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku. Na uwagę zasługuje obecność obcych elementów: fragmenty masywnych naczyń o chropowatych brzuścach i wygładzanych szyjkach, zdobione listwami z ornamentem palcowym, a także naczynia sitowate i gliniane łyżki wskazują na kontakty z kręgiem jastorfskim, natomiast ceramika grafitowa pochodzi ze strefy kultury lateńskiej.

Keywords: Kultura przeworska; młodszy okres przedrzymski; Dolny Śląsk; ceramika; Brodno.

Za udostępnienie dokumentacji terenowej chciałbym serdecznie podziękować kierownikowi badań, p. Karolowi Bykowskiemu.

Die großflächigen Rettungsgrabungen auf der Fundstelle 3 in Brodno, Kr. Środa Śląska in Niederschlesien, wurden 1974 bis 1976 durch das Institut (damals Lehrstuhl) für Archäologie der Universität Wrocław durchgeführt. Auf der Fundstelle wurden Relikte einer Siedlung der Przeworsk-Kultur und Besiedlungsspuren aus dem frühen Mittelalter aufgedeckt. Die Materialien sind bis heute nur dank einiger Kurzberichte bekannt,¹ die kein vollständiges Bild der Fundstelle bieten. Die Funde und erhaltene Dokumentation befinden sich heute im Regionalmuseum in Środa Śląska.

In der letzten Zeit wurde der benannte Fundplatz im Rahmen einer Magisterarbeit von A. Frączkowska analysiert.² Das Fundinventar ist überprüft worden und der Hauptteil der Geländedokumentation zur Veröffentlichung vorbereitet. Die Ergebnisse dieser Arbeit werden in die Monographie der Fundstelle einbezogen, die z. Zt. durch eine Gruppe von Mitarbeitern des Museums in Środa Śląska und des Instituts für Archäologie der Breslauer Universität vorbereitet wird.

Die Durchsicht des gesamten keramischen Fundstoffs hat es erlaubt, vorläufige Schlüsse über die Datierung der Fundstelle, ihren Charakter und ihre Rolle innerhalb der örtlichen Besiedlungsstrukturen der Przeworsk-Kultur sowie über ihre überregionalen Kontakte zu ziehen. Der vorliegende Beitrag liefert vorläufige Bemerkungen zur Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit.

Die Fundstelle 3 in Brodno liegt auf einer kleinen, sandigen Anhöhe zwischen dem alten und dem neuen Flussbett der Oder (Abb. 1), die infolge der modernen Wirtschaftsaktivitäten stark zerstört ist. Die geomorphologischen Untersuchungen erlauben den Schluss, dass die damalige Siedlung auf einer Insel zwischen zwei Flussbetten bestand. Die eigentliche Fläche der Siedlung betrug schätzungsweise 1 ha, davon wurden 30,6 a untersucht.

Nach S. Pazda³ ist die Fundstelle der sog. Środa Śląska-Wołów-Besiedlungskammer der Przeworsk-Kultur am linken Ufer der Oder zuzuordnen. Sie besteht aus vielen Fundstellen der jüngeren vorrömischen Eisenzeit; erwähnenswert ist hier vor allem die teilwei-

Osada na stanowisku 3 w Brodnie, pow. Środa Śląska, była badana w latach 1974–1976 przez zespół Instytutu Archeologii (wówczas Katedry) Uniwersytetu Wrocławskiego. Prace miały charakter ratowniczy, a kierował nimi Karol Bykowski. On też jest autorem dokumentacji terenowej. Mimo przebadania bardzo dużej powierzchni stanowiska i uchwycenia sporej części osady kultury przeworskiej oraz wczesnośredniowiecznej materiały z wykopalisk nigdy nie zostały w całości opublikowane i do dzisiaj znane są jedynie z kilku krótkich komunikatów,¹ które nie dają pełni obrazu stanowiska i nie przedstawiają dostatecznie jego specyfiki.

W ostatnim czasie osada ze stan. 3 w Brodnie była analizowana na potrzeby pracy magisterskiej A. Frączkowskiej, pod kątem rozplanowania i charakteru zabudowy.² Rezultaty tego opracowania będą włączone do monografii stanowiska, przygotowywanej obecnie przez zespół złożony z pracowników i współpracowników Muzeum Regionalnego w Środzie Śląskiej (gdzie przechowywany jest zbiór zabytków i dokumentacja z wykopalisk) oraz Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego. W ciągu ubiegłych 3 lat wykonano ponowną inwentaryzację zabytków ruchomych oraz przygotowano do publikacji większą część dokumentacji terenowej. Przegląd całej kolekcji ceramiki pozwolił na dokonanie wstępnych ustaleń dotyczących chronologii stanowiska, jego charakteru i roli w ramach rejonu osadnictwa kultury przeworskiej oraz powiązań kulturowych. Niniejsza publikacja ma na celu opublikowanie wstępnych spostrzeżeń dotyczących ceramiki kultury przeworskiej.

Stanowisko 3 w Brodnie usytuowane jest na niewielkim, piaszczystym wyniesieniu pomiędzy starym a nowym korytem Odry (ryc. 1). Wstępne badania geomorfologiczne zdają się sugerować, iż osada funkcjonowała na wyspie między dwoma czynnymi wówczas korytami rzeki. Przebadano powierzchnię 30,6 ara, jednakże właściwy obszar osady należy szacować na ok. 1 ha. Stanowisko zostało silnie zniszczone w wyniku działalności gospodarczej w czasach nowożytnych. Na stanowisku wyeksplorowano 147 obiektów ziemnych o różnej funkcji, związanych z młodszym okresem przedrzymskim. Z obiektów tych i wyeksplorowanej warstwy kulturowej pozyskano ogółem ok. 3000 fragmentów ceramiki. W

1 Bykowski 1975; Bykowski 1976; Bykowski 1977.

2 Frączkowska 2012.

3 Pazda 1980, 18, 28–29.

1 Bykowski 1975; Bykowski 1976; Bykowski 1977.

2 Frączkowska 2012.

Abb. 1 Brodno, Kr. Środa Śląska, Woiw. Dolnośląskie, Fdst. 3. Lage der Fundstelle und anderer Fundplätze der jüngeren vorrömischen Eisenzeit und der Römischen Kaiserzeit.

Ryc. 1 Brodno, pow. Środa Śląska, woj. dolnośląskie. Lokalizacja stanowiska nr 3 i innych stanowisk z okresu przedrzymskiego i rzymskiego.

se untersuchte, gleichzeitige Siedlung in Przedmoście⁴ sowie die Gräberfelder von Księginice⁵ und Brodno.⁶

Die besprochene Siedlung existierte wohl vom Beginn der Stufe A₂ der jüngeren vorrömischen Eisenzeit bis zum Anfang der Römischen Kaiserzeit (Stufe B₁). Die Datierung stützt sich sowohl auf das keramische Material als auch auf die kleine Anzahl der auf der Fundstelle entdeckten Metallgegenstände. Zu erwähnen sind hier vor allem eine kurze Fibel (mit einer Länge von 7,7 cm) vom Mittellatèneschema, die aus der Kulturschicht stammt, und Fragmente von zwei anderen Exemplaren. Sie alle sind wohl der Variante B nach Kostrzewski zuzuordnen.⁷ Die verhältnismäßig kleine Länge des besprochenen Exemplars ist chronologisch von Belang und verweist auf eine mögliche Datierung in die Stufe A₂.⁸

Im Bereich der Fundstelle wurden 147 verschiedenartige Befunde aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit entdeckt. Aus den Objekten sowie aus der Kulturschicht stammen rund 3000 Keramikfragmente. In der Kulturschicht befand sich auch Keramik aus der späten Römischen Kaiserzeit, die Gegenstand eines gesonderten Beitrags sein wird.

In Bezug auf die Keramik aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit lässt sich einiges feststellen: Wendet man die traditionelle Einteilung in Grobkeramik und (häufig dünnwandige) Feinkeramik an, dann erweist sich, dass die beiden Gruppen je etwa die Hälfte des Materials bilden, was in einer Siedlung der Przeworsk-Kultur ein seltenes Phänomen ist. In der weiter oben schon erwähnten Siedlung in Przedmoście bilden die geglätteten Waren lediglich 17 % des keramischen Fundmaterials.⁹

Den Großteil der Keramik bilden typische Formen der Przeworsk-Kultur, die zudem keine bemerkenswerten Unterschiede zum Fundstoff aus anderen Fundstellen auf dem Gebiet Schlesiens aufweisen (Taf. 2–6). Unter der Feinkeramik überwiegen Becher und Töpfe, seltener sind Krüge und Schalen. Die Randleippen sind mehrfach facettiert (Taf. 1. 2–9). Die Oberfläche der Gefäße ist meist dunkelbraun, seltener schwarz oder dunkelgrau. Sichtbar sind Spuren der Glättung, man kann aber kaum bestimmen, welches Werkzeug dabei verwendet wurde. Ein Teil der Gefäße ist sorgfältig schwarz geglättet, bei

warstwie kulturowej zalegała także pewna ilość ceramiki z późnego okresu rzymskiego, która będzie przedmiotem osobnego opracowania.

W sensie terytorialnym osadę przyporządkować należy do wydzielonego przez S. Pazdę³ tzw. średzko-wołowskiego rejonu osadnictwa kultury przeworskiej, przy czym jest ona związana z południowym, lewobrzeżnym jej skupiskiem, w skład którego wchodzić dość liczne stanowiska z okresu przedrzymskiego. Można tu wymienić fragmentarycznie przebadaną, równoczasową osadę w miejscowości Przedmoście,⁴ jak również cmentarzyska z Księginic⁵ oraz Brodna.⁶

Omawiana osada funkcjonowała najpewniej od początku fazy A₂ młodszego okresu przedrzymskiego do początków okresu wpływów rzymskich (faza B₁). Wskazuje na to przede wszystkim ceramika. Określenie datowania oparte jest także na nielicznych zabytkach metalowych, jakie odkryto na stanowisku. Jest to m.in. zapinka o konstrukcji środkowolateńskiej, pochodząca z warstwy kulturowej, oraz fragmenty dwóch innych egzemplarzy. Wszystkie należą najprawdopodobniej do typu B wg J. Kostrzewskiego.⁷ Egzemplarz zachowany w całości jest dość mały (długość 7,7 cm), co wg T. Dąbrowskiej nakazywałoby łączenie go z fazą A₂.⁸

Warto poczynić kilka ogólnych spostrzeżeń na temat ceramiki z młodszego okresu przedrzymskiego. Po pierwsze, jeśli by zastosować tradycyjny jej podział na ceramikę kuchenną (grubej roboty) i stołową (delikatną, często cienkościenną) to wskazać należy, że obie grupy stanowią mniej więcej po 50 % całości zbioru, co jak na zabytki pozyskane z osad kultury przeworskiej uznać należy za ewenement. Dla porównania, na wspomnianej osadzie w Przedmościu ceramika wyświecana to zaledwie 17 % całości zbioru.⁹ Gros zbioru stanowią naczynia typowe dla kultury przeworskiej (tabl. 2–6). Wśród naczyń delikatnej roboty (tzw. stołowych) przeważają kubki i garnki, rzadsze są dzbany i misy. Nie różnią się one zasadniczo od egzemplarzy spotykanych na innych stanowiskach z obszaru Śląska. Krawędzie wylewów są wielokrotniefacetowane (tabl. 1. 2–9). Powierzchnie naczyń mają na ogół barwę ciemnobrunatną,

4 Błażejowski 2002.

5 Pescheck 1939, 205; Błażejowski 1998, 19.

6 Pescheck 1939, 169, 312–313; Jarysz 1999.

7 Bykowski 1977, 47, Abb. auf dem Einband.

8 Dąbrowska 1988, 20.

9 Błażejowski 2002, 108, Tab. 1.

3 Pazda 1980, 18, 28–29.

4 Błażejowski 2002.

5 Pescheck 1939, 205; Błażejowski 1998, 19.

6 Pescheck 1939, 169, 312–313; Jarysz 1999.

7 Bykowski 1977, 47, ryc. na okładce tomu.

8 Dąbrowska 1988, 20.

9 Błażejowski 2002, 108, tabl. 1.

anderen ist die Oberfläche nur grob poliert. Die Töpfermasse wurde in der Regel sorgfältig bearbeitet, der Magerungszusatz kommt auf der Gefäßoberfläche normalerweise nicht vor.

Die meisten Gefäße haben X-förmige Henkel, die für die Przeworsk-Kultur der jüngeren vorrömischen Eisenzeit charakteristisch sind (Taf. 5. 3, 6–7).¹⁰ Auf den topfartigen Gefäßen sind manchmal anders gestaltete Henkel angebracht (Taf. 1. 1). Sie sind klein und mit kleinen Öffnungen versehen. Gleiche Formen traten zahlreich in der nahegelegenen Siedlung in Przedmoście auf,¹¹ in größerer Anzahl sind sie auf dem Gebiet der Gubener Gruppe der Jastorf-Kultur, z. B. auf dem Gräberfeld in Luboszyce, bestätigt.¹²

Auch die Verzierung entspricht völlig der Stilistik der Przeworsk-Kultur. Die feinen Ornamente sind wohl mit einem schmalen Stichel ausgeführt worden. Viele Motive sind kaum sichtbar, was möglicherweise eine Folge des Glättens der Wände ist. Im Musterrepertoire dominiert die geometrische Streifenornamentik in Form von kontinuierlichen oder unterbrochenen Linien, ausgefüllt mit einer geometrischen Kombination von wechselseitigen, oft unregelmäßigen Feldern von Rechtecken und Dreiecken (Taf. 3. 2), die manchmal mit einem feinen Strichornament verziert sind. Die Verzierung ist in der Regel an den oberen Gefäßpartien angebracht. Verziert sind auch die (meist X-förmigen) Henkel (Taf. 2. 3), deren Ränder mit einer unterbrochenen Linie versehen sind.

Besondere Beachtung verdient in diesem Zusammenhang ein teilweise erhaltener Topf aus dem Befund 56, dessen nahezu gesamte Oberfläche mit einem geometrischen Ornament bedeckt ist (Taf. 3. 6). Die Verzierung an sich weist zwar keine Unterschiede zur ‚Przeworsk-Stilistik‘ auf, völlig unüblich ist aber, dass sie auch am unteren Gefäßteil angebracht worden ist. Sehr ähnlich ornamentiert ist interessanterweise ein Gefäß aus einer bisher unpublizierten Grabung des Instituts für Archäologie der Universität Wrocław auf einer Siedlung der Przeworsk-Kultur aus der jüngeren vorrömischen Eisenzeit in Strzelin, Fdst. 16 (ca. 35 km südlich von Wrocław und ca. 60 km südöstlich von der Siedlung in Brodno). Es ist nicht ausgeschlossen, dass das Ornament eine symbolische Bedeutung hat.

rzadziej czarną lub ciemnoszarą. Noszą wyraźne ślady wygładzania, trudno jednak określić rodzaj narzędzia, jakim ten zabieg wykonano. Widoczne są wyraźnie dwa sposoby opracowania powierzchni naczyń. Pierwszy to bardzo dokładne wygładzanie, aż do tzw. wyświecenia. Drugi natomiast to dokładne wygładzenie ścianek, jednakże bez nadania im charakterystycznego połysku. Masa garncarska do wytworzenia naczyń przygotowana była starannie, bardzo rzadko elementy domieszki schudzającej widoczne są na ściankach (w przypadku drugiego sposobu ich wygładzania).

Wśród uch dominują formy w kształcie ‚X‘, bardzo charakterystyczne dla kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego (tabl. 5. 3, 6–7).¹⁰ Na naczyniach garnkowatych (tabl. 1. 1) pojawiają się jednak także ucha formowane odmiennie. Są one niewielkie, prześwit pomiędzy uchem a ścianką naczynia jest bardzo mały. Takie same ucha wystąpiły licznie na pobliskiej osadzie w Przedmoście.¹¹ Naczynia z podobnie formowanymi uchami znane są przede wszystkim z obszaru grupy gubińskiej kultury jastorfskiej, np. z cmentarzyska w Luboszycach.¹²

Także ornamentyka na ogół mieści się w ramach stylistyki charakterystycznej dla kultury przeworskiej. Zdobienia są najczęściej wykonane bardzo delikatnie, zapewne cienkim rylcem. Obecnie wiele z motywów jest niemal zupełnie zamazanych. Być może straciły one na wyrazistości już podczas zabiegu wygładzania ścianek. Są to na ogół motywy geometryczne, umieszczone w górnych partiach naczyń. Mają postać linii ciągłych lub przerywanych, na ogół wyznaczających pas pokrywany kombinacją geometryczną. Najczęściej są to naprzemiennie, często nieregularnie ułożone pola, puste i pokryte delikatnym ornamentem kreskowanym. Czasem są to prostokąty i trójkąty, czasem wielokąty nieforemne (tabl. 3. 2). Zdobione bywają także ucha (tabl. 2. 3), głównie iksowate, których krawędzie pokryto linią przerywaną.

Warto tu zwrócić uwagę na dwa bardzo ciekawe przykłady zdobień. Pierwszym z nich jest częściowo zachowany garnek z obiektu nr 56, którego niemal cała powierzchnia ozdobiona jest ornamentem geometrycznym (tabl. 3. 6). Wprawdzie jest on utrzymany w stylistyce ‚przeworskiej‘; jednak zejście poniżej górnej partii

10 Pescheck 1939, 97–104; Pazda 1980, 26–35.

11 Błażejowski 2002, 114, Abb. 14. 3, 5.

12 Domański 1975, 143, Taf. XII e.

10 Pescheck 1939, 97–104; Pazda 1980, 26–35.

11 Błażejowski 2002, 114, ryc. 14. 3, 5.

12 Domański 1975, 143, tabl. XII e.

Das gilt sicherlich für die Verzierung auf dem Gefäß aus Befund 123. Auf der facettierten Mündung einer kleinen Schale befindet sich eine geometrische Kombination von schraffierten und leeren Feldern (Taf. 3. 8). Eingeritzt wurden hier sowohl Dreiecke, die sich mit den Scheiteln berühren (ein traditionelles Muster auf oberen Partien vieler Gefäße), als auch schräge, schraffierte Streifen und durch gekrümmte Linien begrenzte Felder. Besonders auffällig ist aber ein pfeilförmiges Element (?) zwischen den geometrischen Feldern. Dieses Element erinnert an die Rune \uparrow ('t) im Futhark. Beim Fehlen anderer Buchstaben, die dem hier erwähnten Ornament einen eindeutigen Kontext verleihen würden, kann dieser Frage nicht weiter nachgegangen werden.

Die Grobkeramik wird in Brodno vor allem durch große Töpfe und Vorratsgefäße vertreten. Die Außenwände sind meistens ziegelrot, braun oder orangefarben, die Innenwände hingegen dunkelbraun oder grau. In den Brennofen wurden die Gefäße also wohl mit nach oben gekehrtem Boden eingebracht.

Die Außenwände der meisten Gefäße sind rau bzw. intentional geraut, häufig kommt die Schlickrauhung vor (Taf. 3. 10). Solche Verzierung bzw. nur eine mit der Funktion des Gefäßes verbundene Bearbeitungsart der Oberfläche ist mehrfach an unterschiedlichen archäologischen Fundstellen aus der Latène-Zeit nachweisbar. Als Beispiele könnte man die Siedlungen in Przedmoście,¹³ Kr. Środa Śląska, bzw. in Radłowice¹⁴ in Niederschlesien erwähnen, wo die Keramik der Latène- und der Przeworsk-Kultur geborgen wurde. Derartige Gefäße registrierte man auch in Oberschlesien, z. B. auf der Siedlung in Roszowicki Las (Fdst. 6).¹⁵

Die an diesen Gefäßen angebrachten plastischen Leisten mit Fingerabdrücken bzw. mit Sparrenmotiven (Taf. 4. 5–6) wurden auch auf der Siedlung der Gubener Gruppe in Jazów¹⁶ festgestellt. Reichlich vertreten sind sie auch auf den Fundstellen in Wielkopolska, wie z. B. in Poznań-Nowe Miasto¹⁷ und in Otorowo, Kr. Szamotuły.¹⁸

Zuhauf tauchen in Brodno Gefäße auf, deren unterer Teil geraut und der obere Teil poliert bzw. geblättert ist. Der Hals ist häufig zylinderförmig gestaltet

naczynia nie jest typowe dla tej kultury. Bardzo podobnie zdobione naczynie znane jest z nieopublikowanych do tej pory badań Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego na stan. 16 w Strzelinie (około 35 km na południe od Wrocławia, ok. 60 km na południowy wschód od osady w Brodnie). Odkryto tam relikty osady kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego. Być może ornament ten ma jakieś znaczenie symboliczne, trudno to jednak odкладnie określić.

Z całą pewnością znaczenie symboliczne ma natomiast ornament widoczny na naczyniu z obiektu nr 123. Na górnej płaszczyźnie facetowanego wylewu niewielkiej miski naniesiono kombinację geometryczną pól zakreskowanych i pustych (tabl. 3. 8). Są to zarówno trójkąty schodzące się wierzchołkami – tradycyjny ornament widoczny na górnych partiach licznych naczyń – jak i skośne pasma zakreskowane, oraz pola wyznaczone linią krzywą. Elementem, który najbardziej zwraca uwagę jest tu jednak strzałka (?) umieszczona pomiędzy polami geometrycznymi, w kierunku odwrotnym do biegu wskazówek zegara. Ten element może budzić skojarzenia z runą \uparrow ('t) z futharku. Wobec braku innych liter, które nadałyby jednoznaczny kontekst omawianemu ornamentowi, kwestia ta musi pozostać nierozstrzygnięta.

W zbiorze ceramiki z Brodna znajdują się także naczynia grubej roboty. Są to przede wszystkim naczynia garnkowe oraz naczynia zasobowe. Przeważają wśród nich egzemplarze o ściankach zewnętrznych barwy ceglano-czerwonej, brunatnej lub pomarańczowej. Ścianki wewnętrzne natomiast są na ogół ciemnobrunatne lub szare. Były one zatem najpewniej ustawiane w piecu garncarskim podczas wypału do góry dnem. Większość z nich ma powierzchnie zewnętrzne szorstkie lub intencjonalnie chropowate, obrzucane mokrą gliną. Jest to tzw. ornament gruzelkowo-żyłkowy (tabl. 3. 10). Podobny ornament, lub może sposób opracowania powierzchni związany z funkcją naczynia, obserwować można na materiałach z licznych stanowisk archeologicznych różnych kultur okresu lateńskiego. Chropowacenie powierzchni lub wręcz obrzucanie mokrą gliną jest widoczne na naczyniach ze wspomnianej już osady z Przedmościa,¹³ pow. Środa Śląska, a także m.in. z osady w Radłowicach na Dolnym Śląsku, i to zarówno w przypadku ceramiki kultury lateńskiej jak i przeworskiej z tego stanowiska.¹⁴ Licznie notowane są także na Gór-

13 Błazejewski 2002, 108.

14 Pazda 1992, 102, Abb. 10.

15 Bednarek 1993, 135, Abb. 12, 23.

16 Bakszas 1982, 188, Taf. VII b.

17 Machajewski und Pietrzak 2004, 120, Taf. XII 1–4, 10.

18 Żychliński 2004, 255, Abb. 9. 3–4.

13 Błazejewski 2002, 108.

14 Pazda 1992, 102, ryc. 10.

(Taf. 3, 10). Bisher wurde kein vollständiges Gefäß geborgen; wie diese Formen aussahen, lässt sich aber aus den zahlreichen erhaltenen Fragmenten rekonstruieren. Eine ähnliche Art und Weise der Bearbeitung der Oberfläche beobachtet man im Fall der Gefäße der Gubener Gruppe, z. B. aus Luboszyce.¹⁹

Im keramischen Material aus Brodno befinden sich auch einige Sonderformen, wie zum Beispiel Fragmente von Siebgefäßen (Taf. 6, 5–6). Am besten erhalten ist ein zylinderförmiges Gefäß, dessen einzige Öffnungen sich im Boden befinden (Taf. 6, 6). Ein ähnliches Gefäß, dessen Tiefe aber geringer ist und das zusätzlich Öffnungen im Bauchbereich besitzt, wurde auf der Fundstelle 23 in Wojnowo (in Wielkopolska) entdeckt.²⁰

Als Sonderformen sind sicherlich auch Tonlöffel zu betrachten (Taf. 6, 1–3, 7). Bereits im Grabungsbericht von 1975 sind 3 solche Artefakte aus Brodno abgebildet.²¹ Die durch den Verfasser dieses Beitrags und durch A. Frączkowska unternommene Durchsicht der Keramik von dieser Fundstelle führte zu dem Schluss, dass aus der Siedlung Fragmente von mindestens 9 Tonlöffeln stammen. Diese Fundgruppe ist von A. Frączkowska separat bearbeitet worden. Unter Einbezug der Veröffentlichung von A. Michałowski,²² der leider die Exemplare von Brodno nicht berücksichtigt hat, lässt sich festhalten, dass aus der hier besprochenen Fundstelle eine der größten Sammlungen solcher Funde stammt. Diese Entdeckung schließt eine Lücke auf der Verteilungskarte der Tonlöffel im südwestlichen Polen.

Von Belang sind überdies Fragmente der Graphittonkeramik (Taf. 6, 4, 9) – darunter eine Scherbe mit Kammstrichmuster (Taf. 2, 5) – die zweifellos die Kontakte der Siedlung in Brodno mit der Latène-Kultur dokumentieren. Im Fall der Siedlungen der Przeworsk-Kultur war dies keine Seltenheit.²³

Erwähnenswert ist auch ein Tonwürfel mit einer Durchbohrung in der Mitte.²⁴ Die Funktion dieses Gegenstandes ist nicht eindeutig zu bestimmen, die Interpretation als Spinnwirtel ist sicherlich nicht ausgeschlossen. Parallelfunde kommen u. a. an der Fundstelle der Gubener Gruppe in Siedlisko bei Nowa Sól zutage.²⁵

nym Śląsku, np. na osadzie na stan. 6 w Roszowickim Lesie.¹⁵

Dostrzegalne na tych naczyniach zdobienia w formie listew modelowanych palcami, czasem ułożonych w motywy krokwiaste (tabl. 4, 6), czasem z dołkami palcowymi (tabl. 4, 5), znane są z licznych cytowanych tu stanowisk, a ponadto np. na osadzie grupy gubińskiej w Jazowie.¹⁶ Bardzo licznie reprezentowane są one także na ceramice z okresu przedrzymskiego ze stanowisk z obszaru Wielkopolski, np. w Poznaniu-Nowym Mieście¹⁷ i Otorowie, pow. Szamotuły.¹⁸

Licznie występują naczynia, których partie przydenne i brzuśce są chropowate, natomiast barki i szyjki wyświecane lub przynajmniej gładkie, tak jak w przypadku ceramiki stołowej. Wiele z nich miało cylindrycznie ukształtowane szyjki (tabl. 3, 10). Ich całe formy nie zachowały się, można natomiast wnioskować o nich z licznych zachowanych fragmentów. Podobną manierę opracowania powierzchni obserwować można na naczyniach grupy gubińskiej, np. z Luboszyce.¹⁹

W zbiorze ceramiki z Brodna zwracają uwagę także formy szczególne. Należą tu m. in. fragmenty naczyń sitowatych (tabl. 6, 5–6). Najlepiej zachowane jest naczynie o cylindrycznej formie, które posiada otwory jedynie w dnie (tabl. 6, 6). Podobne naczynie, choć nieco płytsze i posiadające otwory także w bocznych ściankach, odkryto na stan. 23 w miejscowości Wojnowo w Wielkopolsce.²⁰

Jeszcze bardziej szczególną formę stanowią łyżki gliniane (tabl. 6, 1–3, 7). Już w sprawozdaniu z badań w 1975 r. K. Bykowski opublikował rysunki 3 egzemplarzy.²¹ Przegląd materiałów ze stanowiska przeprowadzony przez autora niniejszego artykułu oraz A. Frączkowską wykazał, iż z osady pochodzą fragmenty co najmniej 9 glinianych łyżek. Są one przedmiotem osobnego opracowania A. Frączkowskiej. W oparciu o publikację A. Michałowskiego²² (gdzie nie ujęto jednak okazów publikowanych przez K. Bykowskiego) można stwierdzić, iż z omawianego stanowiska pochodzi jedna z największych znanych kolekcji takich zabytków. Zbiór znalezisk z Brodna wypełnia także lukę na mapie tych znalezisk w południowo-zachodniej Polsce.

19 Domański 1975, 141, Taf. X a–b; XVII k.

20 Kasprovicz 2004, 220–221, Abb. 5, 2.

21 Bykowski 1976, Taf. XII c–e.

22 Michałowski 2004.

23 Pazda 1980, 26; Dąbrowska 1988, 127.

24 Bykowski 1976, Taf. XII a.

25 Domański 1975, 164, Taf. XXXIII j.

15 Bednarek 1993, 135, ryc. 12; 23.

16 Bakszas 1982, 188, tabl. VII b.

17 Machajewski i Pietrzak 2004, 120, tabl. XII 1–4, 10.

18 Żychliński 2004, 255, ryc. 9, 3, 4.

19 Domański 1975, 141, tabl. X a–b; tabl. XVII k.

20 Kasprovicz 2004, 220–221, ryc. 5, 2.

21 Bykowski 1976, tabl. XII c–e.

22 Michałowski 2004.

Der vorliegende Text erhebt keinen Anspruch auf eine vollständige Vorlage des Keramikkomplexes aus der Fundstelle 3 in Brodno, es handelt sich vielmehr um einleitende Bemerkungen.

Die Keramik aus Brodno zeichnet sich durch gute Qualität und einen hohen Anteil der dünnwandigen Formen aus. Morphologisch ist sie dem stilistischen ‚Kanon‘ der Przeworsk-Kultur zuzurechnen. Dieser Stilistik entspricht auch die Verzierung.

Manche Funde aus Brodno haben besonderen Charakter. Die Verbindungen mit der Jastorf-Kultur dokumentieren massive Gefäße mit gerautem Unterteil und geglättetem oberen Teil, die häufig auch mit plastischen Leisten mit Fingerabdrücken versehen sind. Auf diese Richtung verweisen auch Siebgefäße und Tonlöffel.

Vereinzelte Elemente der Latène-Kultur auf. Besondere Aufmerksamkeit verdient die Graphittonkeramik, die auf den Siedlungen der Przeworsk-Kultur eigentlich keine große Seltenheit ist.

Man kann wohl annehmen, dass die Keramik aus der Fundstelle 3 in Brodno vielseitige Kontakte der Anwohner widerspiegelt. Stark kamen vor allem die Beziehungen mit der Jastorf-Kultur zum Ausdruck. Die Schlüsselbedeutung für die Entwicklung der Siedlung in Brodno hatte wohl der Hauptverkehrsweg der Region, die Oder. Sie ermöglichte den Transport von Menschen und von Waren in der Region bis hin zur Ostsee und förderte den Austausch von Ideen. Die vorliegenden Bemerkungen werden bestimmt durch weitere Untersuchungen der Siedlung in Brodno verifiziert und um einen Bezug zur Mikroregion und zu Europa erweitert.

Bardzo interesującym znaleziskiem są fragmenty ceramiki grafitowej (tabl. 6. 4, 9), choć na osadach kultury przeworskiej nie jest to rzadkość.²³ Niewątpliwie dokumentują one kontakty osady w Brodnie z Celtami i kręgiem kultury lateńskiej. Dowodem na takie same oddziaływanie jest też najprawdopodobniej fragment ceramiki pokryty ornamentem grzebykowym (tabl. 2. 5).

Warta wspomnienia jest wreszcie gliniana kostka z otworem pośrodku.²⁴ Trudno ustalić funkcję tego przedmiotu, być może mógł to być przęślik. Jedyna znana autorowi analogia pochodzi ze stanowiska grupy gubińskiej w Siedlisku k. Nowej Soli.²⁵

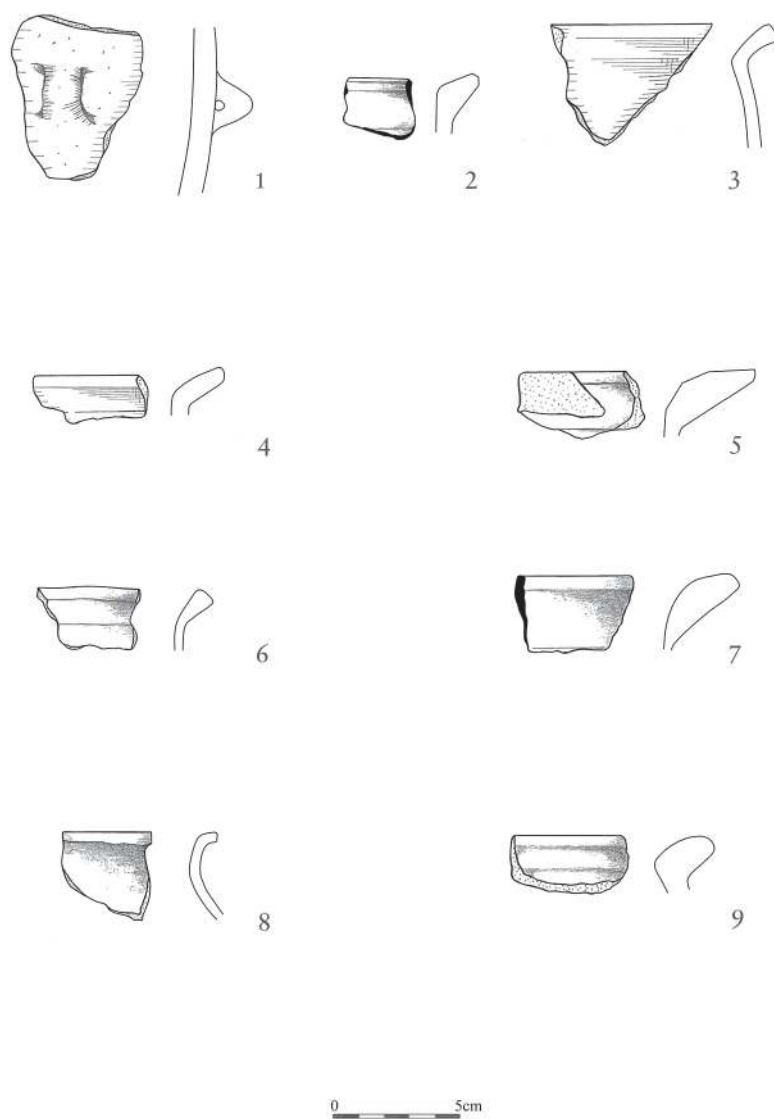
Niniejszy tekst nie jest w żadnym razie całościowym opracowaniem kompleksu ceramiki ze stan. 3 w Brodnie, a jedynie zbiorem roboczych spostrzeżeń jej dotyczących. W związku z tym można tu zamieścić kilka uwag natury ogólnej. Po pierwsze, ceramika z Brodna zwraca uwagę swoją dobrą jakością i dużym udziałem naczyń cienkościennych, tzw. stołowych. Generalnie mieści się ona w ‚kanonie‘ stylistyki kultury przeworskiej, czego dowodem jest występowanie typowych form naczyń oraz wymienionych wyżej ornamentów. Trzeba jednak pamiętać także o pewnych osobliwościach, jakie dostrzec można wśród zabytków z Brodna. Są to przede wszystkim naczynia dokumentujące koneksje z kulturą jastorfską, jak przede wszystkim masywne egzemplarze o chropowatych brzuścach i wygładzanych szyjkach, zdobione listwami z ornamentem palcowym, a także naczynia sitowate i oczywiście gliniane łyżki. Uwagę zwracają pojedyncze elementy kultury lateńskiej, szczególnie ceramika grafitowa, która na osadach kultury przeworskiej nie jest jednak rzadkością.

Generalnie zatem ceramika ze stanowiska 3 w Brodnie dokumentuje, jak się wydaje, szerokie kontakty osady. Są to głównie koneksje ze środowiskiem kultury jastorfskiej, ponieważ zabytki w typie tejże kultury są tu dość liczne. Kluczową rolę w rozwoju kontaktów osady w Brodnie odgrywała zapewne Odra, jako główna arteria komunikacyjna regionu. Umożliwiła ona przepływ towarów, ludzi i idei nie tylko po osi wschód-zachód, ale prowadziła także dalej, ku wybrzeżom Bałtyku. Poczynione tu uwagi będą weryfikowane w toku dalszych studiów nad osadą w Brodnie, na tle osadnictwa mikroregionu i koneksji europejskich.

23 Pazda 1980, 26; Dąbrowska 1988, 127.

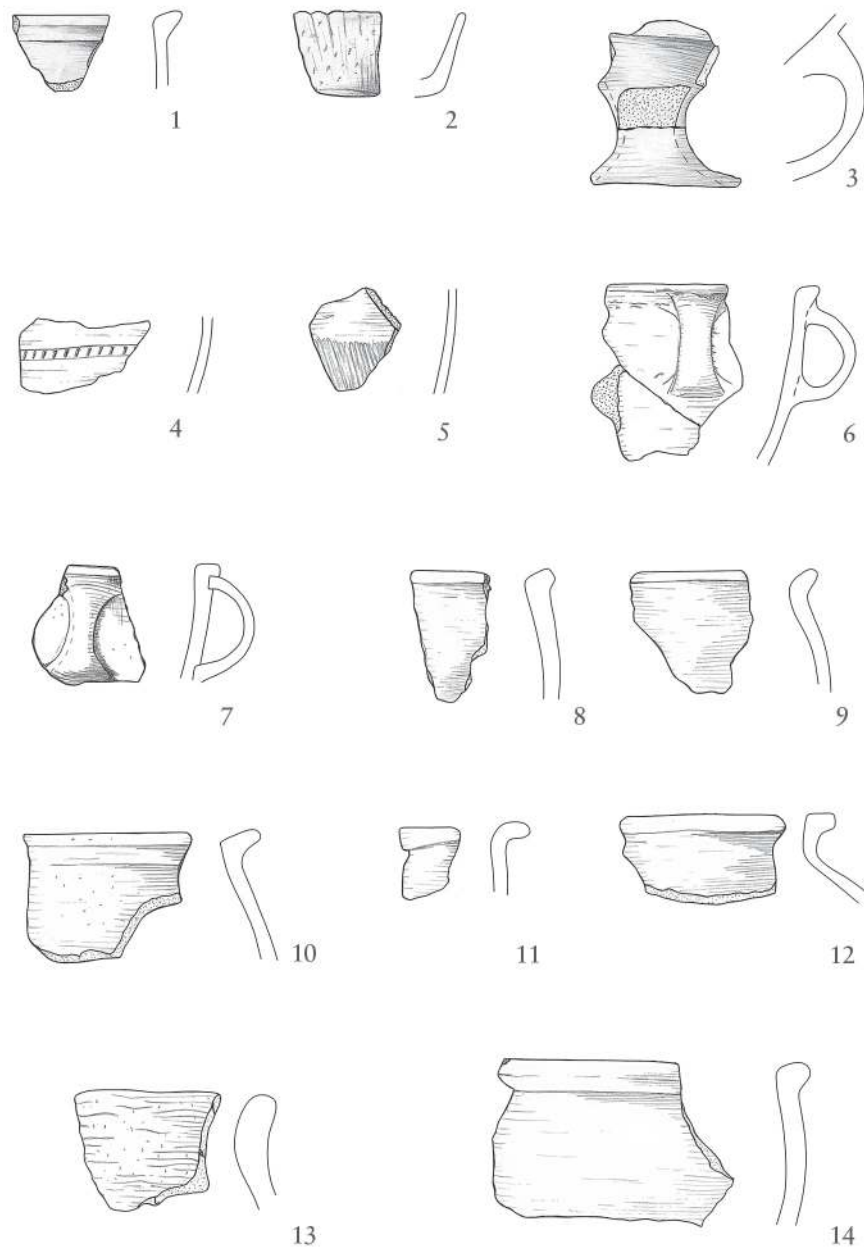
24 Bykowski 1976, tabl. XII a.

25 Domański 1975, 164, tabl. XXXIII j.

Taf. 1 Brodno, Fdst. 3. Befund 71: Auswahl der Keramik.

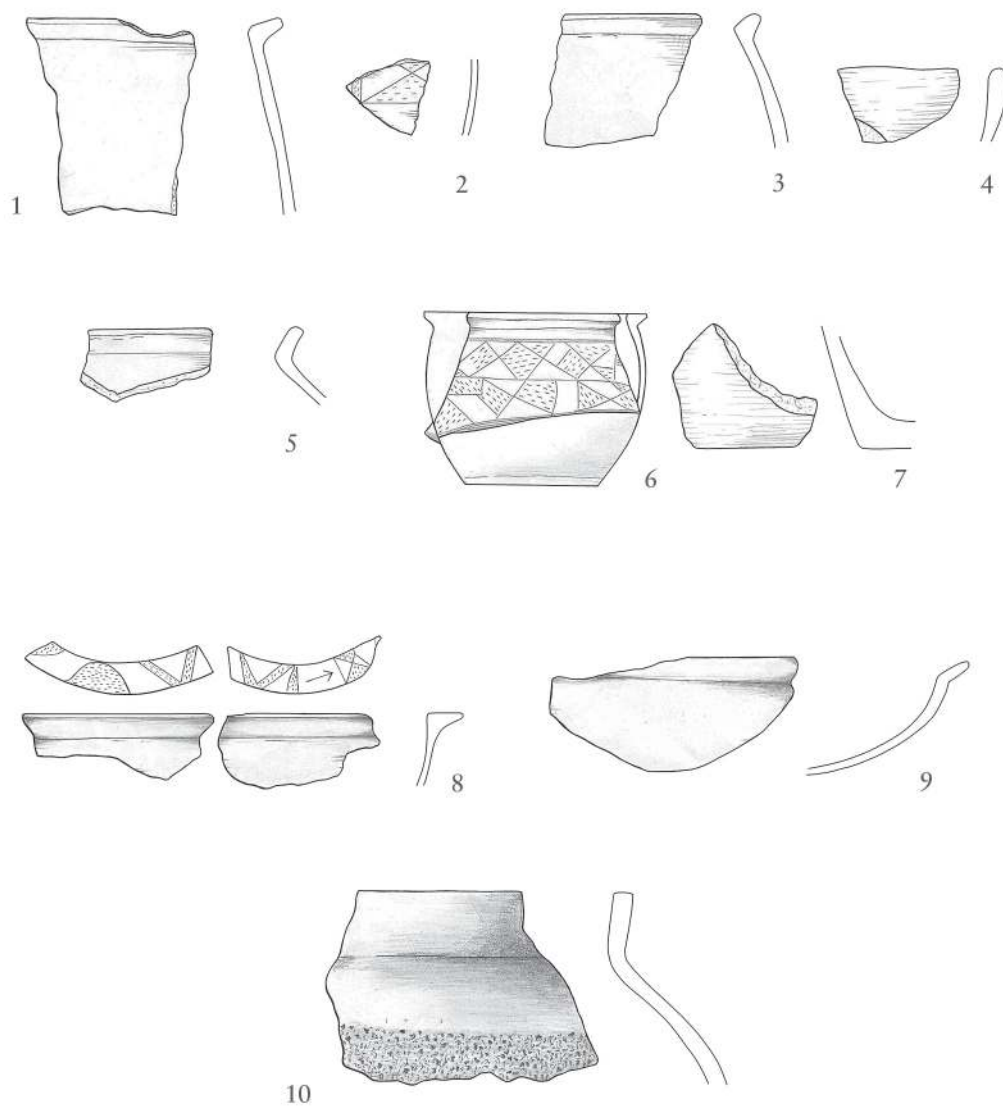
Tabl. 1 Brodno, stan. 3. Wybór ceramiki z obiektu 71.

0 5cm

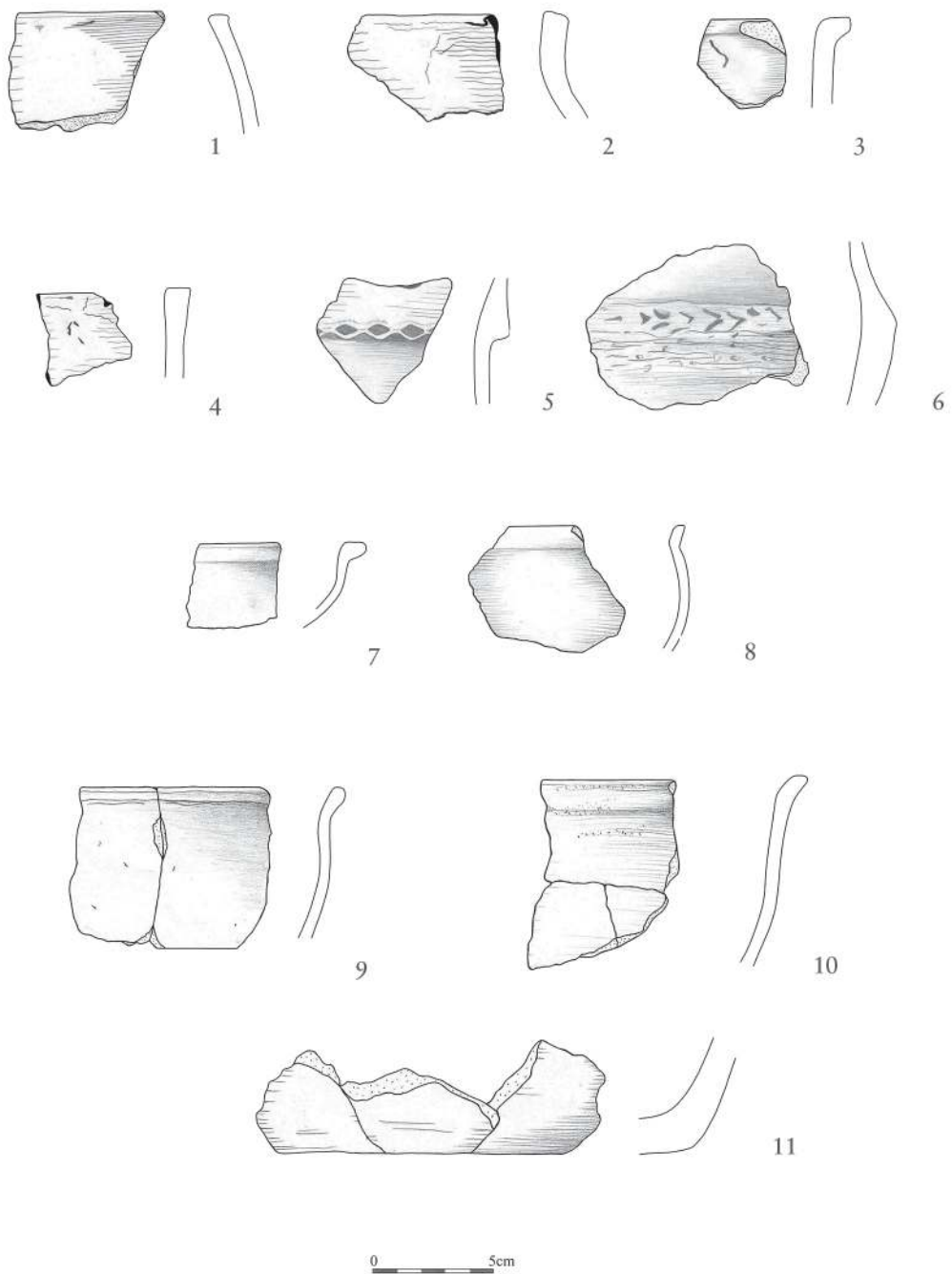
Taf. 2 Brodno, Fdst. 3. Befund 64: Auswahl der Keramik.

Tabl. 2 Brodno, stan. 3. Wybór ceramiki z obiektu 64.

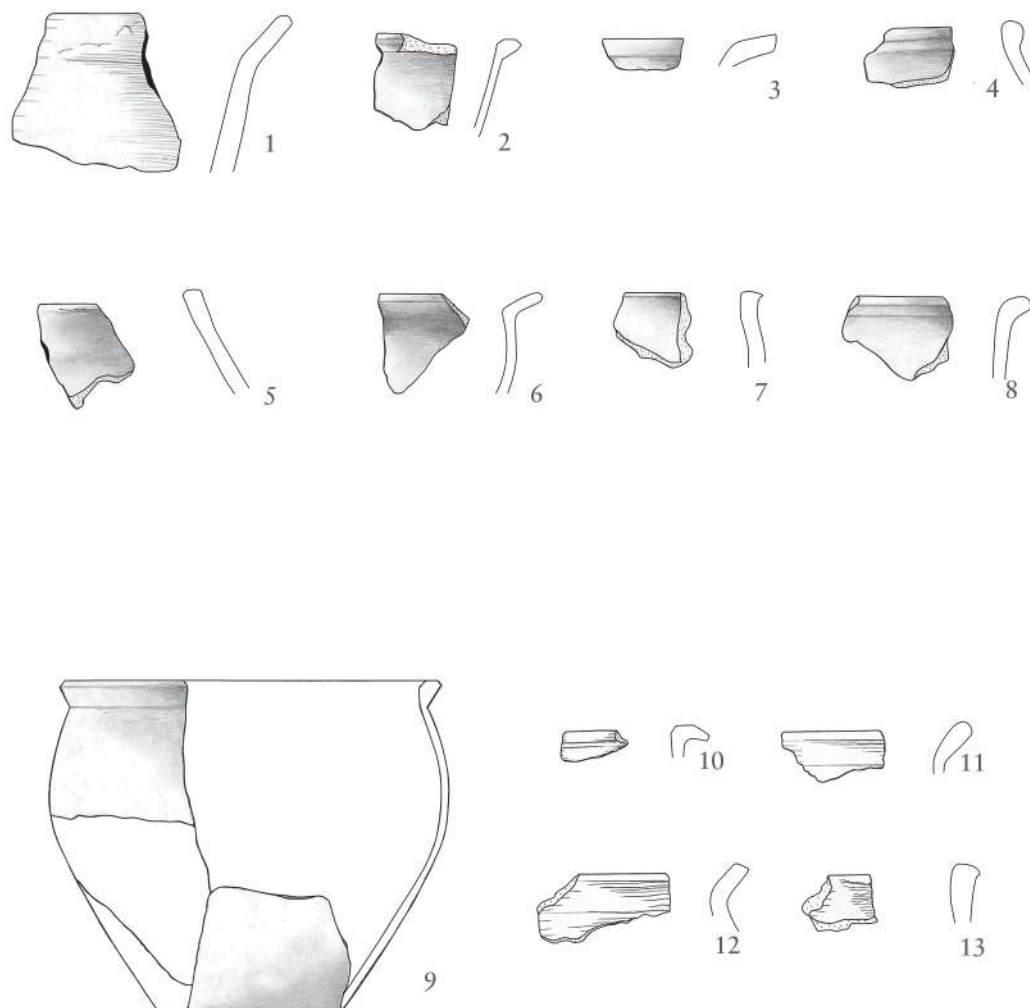
Taf. 3 Brodno, Fdst. 3. 1-7: Befund 56, 8-10: Befund 123; Auswahl der Keramik.

Tabl. 3 Brodno, stan. 3. 1-7: Wybór ceramiki z obiektu 56, 8-10: Wybór ceramiki z obiektu 123.

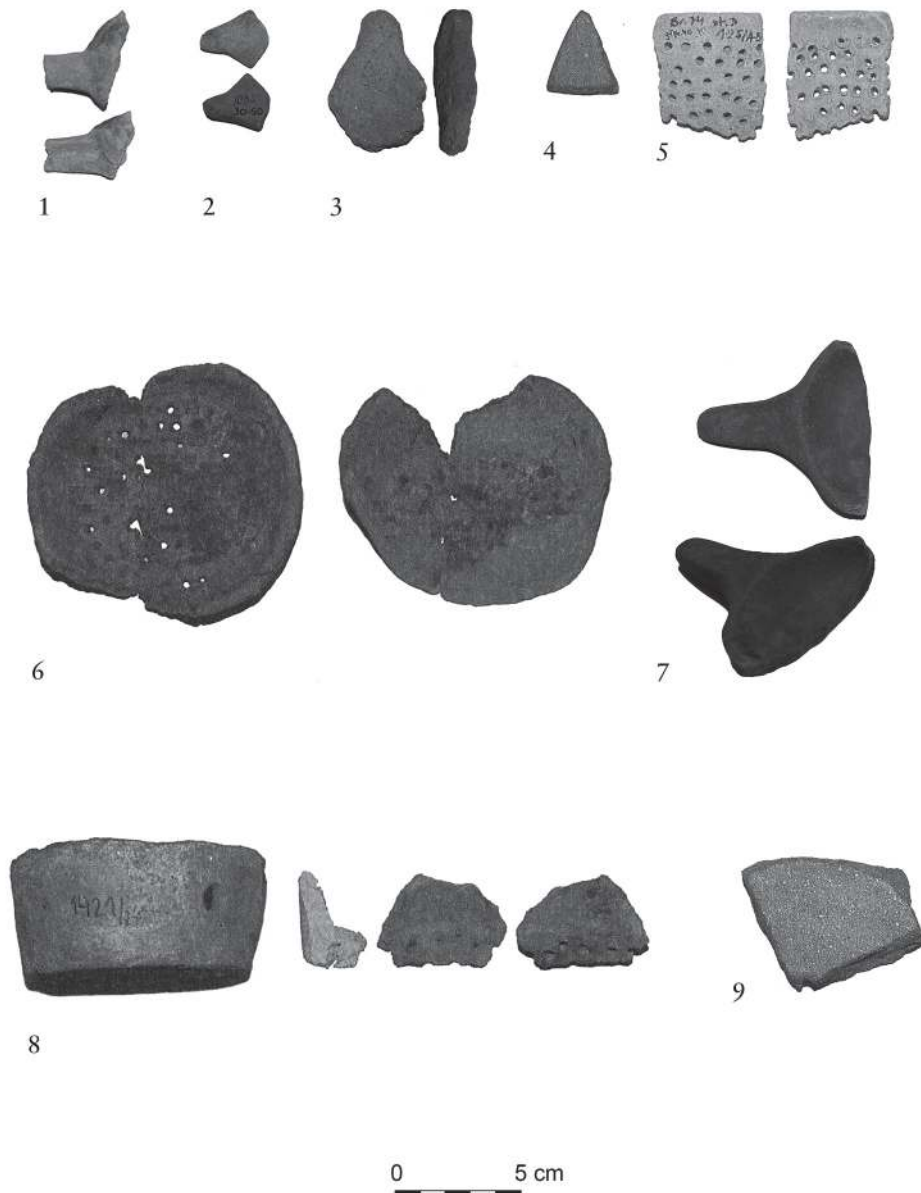
Taf. 4 Brodno, Fdst. 3. 1-6: Befund 57, 7-11: Befund 50: Auswahl der Keramik.

Tabl. 4 Brodno, stan. 3. 1-6: Wybór ceramiki z obiektu 57, 7-11: Wybór ceramiki z obiektu 50.

Taf. 5 Brodno, Fdst. 3. 1-8: Befund 100, 9-13: Befund 122: Auswahl der Keramik.

Tabl. 5 Brodno, stan. 3. 1-8: Wybór ceramiki z obiektu 100, 9-13: Wybór ceramiki z obiektu 122.

Taf. 6 Brodno, Fdst. 3. Untypische Keramikformen (Auswahl).

Tabl. 6 Brodno, stan. 3. Wybór nietypowych form ceramiki.

Bibliographie

Bibliografia

Bakszas 1982

Jolanta Bakszas. „Osada z młodszego okresu przedrzymskiego w Jazowie w woj. zielonogórskim“. *Studia Archeologiczne* 11 = *Acta Universitatis Wratislaviensis* 501 (1982), 173–202.

Bednarek 1993

Marek Bednarek. „Osada kultury lateńskiej w Roszowickim Lesie, stan. 6 (25) gm. Cisek, woj. opolskie“. *Studia Archeologiczne* 24 (1993), 105–138.

Błażejowski 1998

Artur Błażejowski. *Obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej na Śląsku*. Wrocław: Eigenverlag Katedra Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998.

Błażejowski 2002

Artur Błażejowski. „Relikty osady kultury przeworskiej na stan. 6 w Miejscowości Przedmoście, gm. Środa Śląska, woj. dolnośląskie“. *Archaeologia Silesiae* 1 (2002), 101–122.

Bykowski 1975

Karol Bykowski. „Sprawozdanie z badań osady wielokulturowej na stanowisku 3 w Brodnie, pow. średzki (Dolny Śląsk)“. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 17 (1975), 60–63.

Bykowski 1976

Karol Bykowski. „Wyniki badań nad osadnictwem starożytnym i wczesnośredniowiecznym w Brodnie, gm. Środa Śląska, woj. wrocławskie“. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 18 (1976), 36–41.

Bykowski 1977

Karol Bykowski. „Sprawozdanie z badań w rejonie Brodna, gm. Środa Śląska, woj. wrocławskie“. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 19 (1977), 45–50.

Dąbrowska 1988

Teresa Dąbrowska. *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa: Państwowe Wydawn. Naukowe, 1988.

Domański 1975

Grzegorz Domański. *Studia z dziejów środkowego Nadodrza w III–I wieku p.n.e.* Wrocław: Zakł. Narod. im. Ossolińskich, 1975.

Frączkowska 2012

Agnieszka Frączkowska. *Rozplanowanie osady kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego w Brodnie, stan. 3, pow. średzki*. Magisterarbeit im Archivum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego. Wrocław, 2012.

Jarysz 1999

Radosław Jarysz. „Grób kultury przeworskiej z Brodna, stan. 1, gm. Środa Śląska“. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 41 (1999), 469–474.

Kasprowicz 2004

Tomasz Kasprowicz. „Stanowisko kultury jastorfskiej w Wojnowie, gm. Murowana Goślina, woj. wielkopolskie“. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 215–234.

Machajewski und Pietrzak 2004

Henryk Machajewski und Ryszard Pietrzak. „Z badań nad ceramiką naczyniową okresu przedrzymskiego w Wielkopolsce“. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 83–121.

Michałowski 2004

Andrzej Michałowski. „Lyzki gliniane z okresu przedrzymskiego z terenów Europy Środkowej (Tonlöffeln aus der vorrömischen Kaiserzeit aus den mitteleuropäischen Gebieten)“. In *Kultura jastorfska na nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 123–160.

Pazda 1980

Stanisław Pazda. *Studia nad rozwojem i zróżnicowaniem lokalnym kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku*. *Studia Archeologiczne* 10 = *Acta Universitatis Wratislaviensis*. Wydawn. Uniwersytetu Naukowa, 1980.

Pazda 1992

Stanisław Pazda. *Osada kultury lateńskiej w Radłowicach, gm. Domaniów, woj. Wrocław, w świetle badań w latach 1964–1968*. Bd. 22. *Studia Archeologiczne*. Wydawn. Uniw. Wrocławskie-go, 1992.

Pescheck 1939

Christian Pescheck. *Die frühwandalische Kultur in Mittelschlesien (100 vor bis 200 nach Christus)*. Quellenschriften zur ostdeutschen Vor- und Frühgeschichte. Leipzig: Kabitzsch, 1939.

Żychliński 2004

Daniel Żychliński. „Osada z młodszego okresu przedrzymskiego z elementami kultury jastorfskiej w Otorowie, pow. Szamotuły, stan. 66“. In *Kultura jastorfska na Nizinie Wielkopolsko-Kujawskiej*. Hrsg. von H. Machajewski. Poznań: Stowarzyszenie Naukowe Archeologów Polskich, Oddz., 2004, 245–258.

Abbildungsnachweis
Spis Rycin

1 Zeichnung A. Frączkowska u. P. Trzepizur.

Tafelnachweis
Spis Tablic

1–5 Zeichnungen A. Frączkowska u. P. Trzepizur. 6 Fotos A. Frączkowska u. P. Trzepizur.

ARTUR BŁAŻEJEWSKI

Dr. habil., geboren 1967, Professor an der Universität Breslau und Direktor des Instituts für Archäologie. MA 1991, Dissertation 1995 und Habilitation 2007 an der Universität Breslau.

Prof. Dr Artur Błazejewski
Instytut Archeologii
Uniwersytetu Wrocławskiego
ul. Szewska 48
50-139 Wrocław, Polen
E-Mail: artur.blazejewski@gmail.com